

189677

MEVLÂNÂ ve İNSAN -Sempozyum Bildirileri-

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

Dr. Sabri YILMAZ, Dr. Aydın IŞIK, Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

Mevlânâ, Tasavvuf ve Ahlâk

Doç. Dr. Himmet KONUR*

Mevlânâ çok okunan ve tanınan bir şahsiyettir. Ancak duygu ve düşünceleri, daha çok parça parça ele alındığı ve incelendiği için, çoğu zaman yanlış veya eksik anlaşılmaktadır. Bu durum hayatta olduğu yıllardan günümüze kadar devam edegelmiştir. Bundan şikayetçi olan Mevlânâ,

“Herkes, kendi anlayışına, zannına göre, benim dostum oldu. Ama, kimse benim gönlümdeki sırları araştırmadı, öğrenemedi”¹ der.

Mevlânâ'nın şahsiyeti hangi cephesiyle ele alınırsa alınsın, o bir din adamıdır. Dindardır, bir İslâm velîsidir ve onun şahsiyetinin merkezinde ilahî ve İslâmî aşk bulunmaktadır.² Onun yetişmesinde bütün İslâm ilimlerinin, özellikle de tasavvufun önemli bir yeri vardır.

Tasavvuf, İslâm dininin derûnî ve ahlâkî cephesidir. Bazı mutasavvıflar tasavvufu ahlâkın aynı şey olduğunu söylerler.³ İslâm ilimleri içerisinde, ahlâkın müstakil bir ilim haline gelmesi sonraki asırlara rastlar. Önceleri ahlâk, tasavvufun konularından biri olarak ele alınmış ve bu durum ahlâkın müstakil bir ilim haline gelmesinden sonra da devam etmiştir.

İslâm dini açısından, inanç ve ahlâk dinin vazgeçilmez ikilisidir. İnsanlık tarihi boyunca, peygamberlerin gönderiliş gerekçesi olarak şu iki husus karşı-

*DEÜ İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, (çev: Veled İzbudak), İstanbul 1988, I, 1 (b: 6).

² Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlânâ ve Tasavvuf*, İstanbul 1998, 118.

³ Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, 404-411.

mıza çıkmaktadır: Tevhid inancından sapma ve ahlâk bozukluğu!... Bunlar dışındaki bir sebebe dayanan; siyasî ve idarî düzenin bozukluğu, hukuk sisteminin bozukluğu, iktisadî yapının bozukluğu, üretim ve tüketim dengesinin bozukluğu gibi gerekçelerin hiç birisi, bir topluma peygamber gönderilmesinin sebebi olmamıştır. Sadece inanç ve ahlâk bozukluğu ve bu bozukluğun toplumda hayat tarzı haline gelmesi, o topluma peygamber gönderme sebebi olmuştur.⁴ Bu açıdan bakıldığında, ahlâk ve tasavvuf İslâm dininin ayrılmaz iki unsuru olarak karşımıza çıkar.

Mevlânâ kendisini Kur’ân’ın hizmetçisi ve Hz. Peygamber’in yolunun takipçisi olarak ifade eder.⁵ Onun yetişmesinde İslâm’ın tasavvufî ve ahlâkî verilerinin katkısı büyüktür. O, ilk tasavvufî bilgilerini babasından öğrenmiştir. Asıl klasik tasavvufî eğitimini ise Seyyid Burhaneddin’den almış; onun gözetiminde riyâzet, mücâhede ve çile çıkarmak suretiyle, tasavvuf eğitiminin amelî yönünü ikmâl etmiştir. Daha sonra ise, Şems-i Tebrîzî’nin ateşiyle gönlündeki muhabbet çerağı tutuşmuştur. Şems’in kaybolmasından sonra halkın arasına dönmüş, onları ikaz ve irşâdâ yönelmiştir.⁶

Eserlerinde tasavvufî ve ahlâkî gerçekleri anlatmaya çalışmış; ferdin ve toplumun kurtuluşunun ancak ahlâkî ideallere yönelmekle mümkün olacağını vurgulamıştır. “Bütün eserlerinde, hemen her zaman, güzel ahlâk sahibi ve gönül alemi zengin fertlerden oluşan toplumların huzurlu, mutlu ve müreffeh olacağını dile getirmiştir. O, dinî ve tasavvufî eğitimle kötü huylardan arınmanın, yüksek ahlâkî değerler kazanmanın mümkün olduğu düşüncesindedir. Bu anlamda *Mesnevi*’de farklı konulara örnek olarak anlattığı hemen her hikayeden bir takım ahlâkî öğütler çıkarmak mümkündür.”⁷ O, aynı zamanda, bir ahlâkçı sıfatıyla *Mesnevi*’de “Ben insanların çalışıp çabaladıkları, didinip durdukları bu arayış dünyasında, iyi huydan daha iyi bir ehliyet görmedim”⁸ der.

Mevlânâ, kendini toplumun ahlâkına ve iyiliğine adanmış, veliler ve Tanrı erleri zincirinin önemli halkalarından biridir. Bu konuda onu, beşerin en

⁴ Ali Yardım, *Peygamberimiz’in Şemâli*, İstanbul 1998, 392-393.

⁵ “Men bende-i Kur’ânem eğer cân dârem-Men hâk-i reh-i Muhammed-i muhtârem”. Tercümesi şöyledir: “Canım benimde oldukça Kur’ân’ın kölesiyim. Seçkin Peygamber Muhammed (a.s.)in yolunun toprağıyım.”. Bkz. Mevlânâ, *Rubâiler*, (çev: M. Nuri Gencosman), İstanbul 1974, 216.

⁶ Mehmet Demirci, *Mevlânâ’dan Düşünceler*, Konya 2006, 19, 24.

⁷ Safi Arpağuş, “Mevlânâ Celaleddin Rumi’de Ahlâki Değerler”, *Ulusla arası Mevlânâ Mesnevi Mevlevihaneler Sempozyumu (19-21 Aralık 2005 Manisa)*, Manisa 2006, 156.

⁸ *Mesnevi*, II, 62, (B: 810). Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, İstanbul 2001, II, 319. (Bazı durumlarda Şefik Can’ın tercümesine başvurma ihtiyacı hissettik).

büyük yol göstericileri arasına koymak lâzımdır.⁹

İyimserliği:

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki Mevlânâ insan konusunda iyimserdir. İster Mevlânâ'ya, isterse bir başka İslâm velisine ait olsun,

Gel, gel, ne olursan ol yine gel,

İster kâfir, ister mecûsî,

İster puta tapan ol yine gel,

Bizim dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir,

Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel...¹⁰

sözünü bu açıdan değerlendirmek gerekir. İnsanoğlu, hangi günâha ve kötülüğe bulaşmış olursa olsun, sapasağlam bir iradeyle ve kararlılıkla hareket ettiği takdirde, bu durumdan yakasını kurtarabilir. Yeter ki kararlı ve azimli olsun. Bu, aynı zamanda, İslâm'ın da görüşüdür. Nitekim bir hadis-i şerifte, yüz kişiyi öldürüp de pişman olup tevbe eden ve bağışlanan bir kimseden bahsedilir.¹¹

Mevlânâ için önemli olan süreçtir. Geçmişe takılıp kalmamak gerekir. Bu vesileyle Mevlânâ'nın şu sözünü hatırlayalım:

Dünle beraber gitti cancağızım

Ne kadar söz varsa düne ait.

Şimdi yeni şeyler söylemek lazım.

Mevlânâ insan hayatını sürekli bir değişme, dönüşme ve gelişme süreci olarak görmek ister. O, bırakın insanın günâh ve kötülük içerisinde kalmasına, iyilik içerisinde yerinde saymasına bile tahammül edemez. Şöyle der:

Hangi şey ki seni yoldan çıkarır,

Küfr ü iman oluşu yeksândır.

Hangi şey ki seni yoldan alıkor

Güzeli, çirkini de küfrândır.¹²

Mevlânâ ve İnsan:

Hemen her fırsatta Mevlânâ'nın insanı yücelttiğinden ve hümanizminden bahsedilir. Evet, Mevlânâ insanı yüceltmektedir. Ama hangi insanı?! O, insan

⁹ B. Firuzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, (çev: Feridun Nafiz Uzlu), İstanbul 1997, 362.

¹⁰ Bu Rubai'nin Mevlânâ'ya aidiyeti tartışmalıdır. Bkz. Demirci, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, 33-34.

¹¹ Müslim, *Tevbe*, 46-48; İbn Mace, *Diyyât*, 2; Ahmed b. Hanbel, III, 20.

¹² Mevlânâ, *Mecalis-i Seb'a*, (Türkçesi: Mehmet Hulusi), İstanbul 2001, 194; Mevlânâ, *Mesnevi*'de bu sözün Hakîm Senâî'ye ait olduğunu belirtmekte ve açıklamasını yapmaktadır. Bkz. *Mesnevi*, I, 141, (1763 vd.)

suretinde doğmakla insan olmayı birbirinden ayırmaktadır. Ona göre, insanlık manevî bir mertebedir.¹³ O mertebeye belli bazı manevî ve ahlâkî değerlere sahip insanlar ulaşabilir. Şöyle diyor:

(...) Ulu Allah, halkı üç çeşit yarattı.

Bir bölüğü, tamamı ile akıldan, bilgiden ve cömertlikten ibaret... bunlar meleklerdir, secdeden başka bir iş bilmezler!

Yaradılışlarında hırs ve hevâ yoktur... mutlak nurdur onlar, Allah aşkıyla dirilmişlerdir.

Bir bölüğü ise bilgisizdir... hayvan gibi ot otlamakla semirirler.

Onlar, ahırdan, ottan başka bir şey görmezler... kötülükten de gafil-dirler, yücelikten, iyilikten de!

Üçüncü bölükse Ademoğullarıdır, insanlardır. Bunlar yarı yaratılış-ları bakımından melektirler, yarı yaratılışları bakımından eşek!

Eşek olan yarıları, aşağılığa meyleder, öbür yarıları da akla meyle-der!

(...)

Tercih insana âittir. Dilerse melekleşir, dilerse hayvandan da aşağı bir konuma düşer...

Çünkü hayvanî rûha sahip olan kişinin, huylarını değiştirmeye, nef-siyle savaşa girişmeye, aşağılıktan kurtulmaya istidadı vardı ama o istidadı fevt etti!

(...)

İnsandan yol gösteren bu istidat gitti mi ne yerse yesin eşek beyni-dir!¹⁴

İnsan suretinde görünüp de canavarlara rahmet okutacak sözüm ona insan sayısı hiç de az değildir. Mevlânâ onlara olan kızgınlığını açıkça ifade etmekten çekinmez. Onları nursuz, çirkin ve bayağı, yaptığı işleri de çürük olarak niteler.

Senin işin de tıpkı onun işi gibi nursuz ve çirkin... çünkü sen, yara-dılış nurundan uzaksın, uzak!

Bayağı kişilerin işi kesatlıdır... taze meyve gibi o, çabucak bozulur,

¹³ M. Halis Kukul, "Mevlânâ Celâledin-i Rûmî'nin Mesnevî'sinde İnsan", *T.C. Kültür Bakanlığı Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni Bildiriler* (15-17 Aralık 2000), Ankara 2000, 528.

¹⁴ *Mesnevi*, IV, 122-125 (b. 1496-1529).

çürür!¹⁵

“İnsanın bir soluğu bir cana, ondan düşen bir kıl da bir mâdene değer... Fakat öyle insan da vardır ki, onunla konuşmak şöyle dursun, onu görmemek dünya mülküne değer.”¹⁶

“Kimi olur, temizliğini melekler bile kıskanır. Kimi de olur ki, şeytan bile korkusuzluğumuzu görür de kaçır bizden”.¹⁷

İnsanı insan yapan sûret değil sîrettir. Dış görünüşü değil, hayat tarzıdır, gidişatıdır.

“Kötü huylu güzel bir yüz beş para etmez. Eğer yüz hakir ve çirkin olur da ahlâkı iyi olursa onun ayağı dibinde bulun, bendesi ve hâdimi ol.”¹⁸

“Kimde güzel ahlâk varsa kurtulmuştur. Kim de şişe yürekli (kötü huylu) ise, kırılıp gitmiştir.”¹⁹

Nefis:

İnsanın hayvanlıktan ve hayvanlara mahsus sıfatlardan kurtulabilmesi için manevî ve ahlâkî bakımdan eğitilmesi, olgunlaşması şarttır. İnsanın manevî bünyesinin eğitilebilir cephesine nefis adı verilir. Yukarıda Mevlânâ'nın yetişmesinde büyük katkısı olduğundan bahsettiğimiz tasavvuf ilmi, büyük ölçüde, nefis terbiyesiyle ve insanın ahlâkını güzelleştirmekle uğraşmıştır.

Tasavvufta, nefis denilince çoğunlukla insandaki kötü duygu, düşünce ve özelliklerin kaynağı olan manevî unsur kastedilir. Nefis, kendi haline bırakıldığında hep kötülüğü emreder (Yusuf, 12/93). Bu haliyle o, Hz. Peygamber'in ifadesiyle, insanın en büyük düşmanıdır. (Beyhaki, Zühd,).

Ancak nefis, mutlak anlamda kötü değildir. Çünkü insanın manevî yapısının eğitilebilir kısmını teşkil etmektedir. Her ne kadar başlangıçta o, insanı hep kötü arzu ve isteklere yönlendirmeye çalışsa da, belli bir eğitimden sonra iyi, doğru ve güzele de yönelebilir. Arzu ve isteklerini meşrû ölçü ve sınırlar içerisinde tutmayı başaracak hale gelebilir.

Mevlânâ eğitilmeyen ve her arzusu yerine getirilen nefsi Firavun'a benze-

¹⁵ *Mesnevî*, IV, 142 (b. 1732-1733).

¹⁶ Mevlânâ, *Rubâiler*, (terc: Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 1982, 76.

¹⁷ *Rubâiler*, 19.

¹⁸ *Mesnevî*, II, 62 (b. 816)

¹⁹ *Mesnevî*, II, 78 (b. 1018-1019).

tir. Firavun gibi nefis de güç ve kuvvet sahibi olup her istediğini elde ettikçe azgınlaşır ve doğru yoldan uzaklaşır. Onu doğru yola getirmek için, ona zor gelen bazı şeyler yaptırmak gerekir.

Nefis bir Firavun'dur. Sakın onu şımartma, fazla doyurma da eski kâfirliği aklına gelmesin.

Riyazet ateşi olmaksızın nefis yola gelmez...²⁰

Firavun denilince, bir zamanlar yaşayıp gitmiş kötü bir adamın hikayesi hatıra gelmesin. O bize çok yakın, hatta her an içimizdedir.

Firavunda olan yok mu? Sende de var. Fakat senin ejderha kuyuya hapsedilmiş!...

Yazıklar olsun... bunların hepsi de senin ahvâlin. Fakat sen, onları Firavun'a isnat etmek istersin.

Senin hâlimden bahsettiler mi canın sıkılır, başkasından bahsettiler mi sana masal gelir.

Lâkin nefis seni ne de harap etmiş... bu arkadaşın da seni hikâyelerle uzaklara atmakta!

Senin ateşine, Firavun'un ateşine atılan odun atılmamakta, onun gibi fırsat bulamıyorsun sen. Yoksa fırsat bulsan senin ateşin de Firavun'un ateşi gibi yalınlanır!²¹

Nefsânî arzularının peşinden giden ve nefisini terbiye etmeye yanaşmayanlara yüklenir.

"Sen de katır gibisin; hem de nefsin aklına üstün gelmiştir! Ey kendine tapan, yani nefsinin isteklerine uyararak hayvanlar gibi yaşayan gâfil; sende, insanlıktan çok hayvanlık sıfatı vardır! Hüküm üstün gelenindir! Bu sebeple sana, insan değil, hayvan denilmek gerekir."²²

Nefsini terbiye fırsatı bulup da buna yanaşmayanları pis bir eşeğe benzetir.

"Fakat berrak suyu bulup da eşek gibi içine işeyenin lâıyğı budur.

Eşek o ırmağın kadrini bilse ayağını sokacağı yerde başını kaldırır (saygı gösterirdi) dı.

(...)

Sen de kendine gel, köpek nefisini diriltmeyi isteme. Çünkü o nice za-

²⁰ *Mesnevi*, IV, 289 (b. 3621-3622); Şefik Can, IV, 643.

²¹ *Mesnevi*, III, 78 (b. 971-975).

²² *Mesnevi*, IV, 162 (b. 2003-2004); Şefik Can, IV, 532.

mandır senin düşmanındır.”²³

İnsanın aklını başına toplayıp hayvanî ve nefsanî arzularına uymaktan kurtulması gerekir.

Aklını başına al da her zaman kendine eş olma, yani nefesine uyma.
Kendinden yana çıkma.

Her zaman inad ederek benlik davasına kalkışma, eşek gibi balçığa düşme.²⁴

Ahlâki kaygılardan uzak, bencil, çıkarıcı, sadece kendini düşünen kimsele-
rin nefsinin obur bir öküze benzetir.

Yeşillikler içerisinde bir adada yalnız başına yaşayan bir öküz var-
dır. Her gün, karnını tıka basa doldurur. Ancak yine de ertesi gün
aç kalırım endişesinden kurtulamaz.

Böyle olanlara şöyle seslenir:

Yıllardır yedin, yiyeceğin eksilmedi. Artık biraz da gelecek düşün-
cesini bırak da geçmişe bak.

Yediğin rızıkları hatırına getir, geleceğe bakma da az sızlan!²⁵

Mevlânâ, hiç çekinmeden insanın zaafı üzerine gider ve bunların telafi-
sine çalışır.

Ona göre, nefsinin arzularına esir olan kişi saman çöpü gibidir. O, her rüz-
garın önüne düşer, savrulur gider. Sabır ve sebat sahibi kimse ise dağa benzer,
rüzgar onu yerinden oynatamaz.

Her yelden oynayıp duran samandır. Dağ, hiç yele ehemmiyet verir mi?²⁶

Nefsanî arzular, bedene ait duygular insanın ruhunu karartan ve kirleten bi-
rer çöptür. Bunlar bir kenara itilmezse ruh aydınlığa kavuşamaz.

Duygularla düşünceler, duru suyun yüzünü çer çöp gibi kaplamıştır.

Aklın eli, onları bir tarafa atar, su meydana çıkar.

**Çerçöp habbeler gibi suyun yüzünü örter. Fakat bunlar bir tarafa
sürüldü mü su görünür.**

Allah, aklın elini açmadıkça hava, suyumuzun yüzünü çerçöple,
süprüntüyle doldurur.

²³ *Mesnevi*, II, 37 (b. 470-474)

²⁴ *Mesnevi*, IV, 258 (b. 3218-3219)

²⁵ *Mesnevi*, V, 234 (b. 2855-2869).

²⁶ *Mesnevi*, III, 18 (b. 215)

Suyu daima örter; hava buna güler; akılsa ağlar durur.²⁷

İnsanın tabiatında iyilikleri kendisine kötülükleri ise başkalarına yüklemeye temayülü vardır. Halbuki insanın öncelikle kendindeki kötü duygu ve düşünceleri bulup ayıklaması gerekir. Kişi başkalarını kötümek yerine kendi kötü vasıflarını gidermekle uğraşırsa daha akıllıca bir iş yapmış olur. Başkalarının kötülüklerini anıp duran kimse kendisine kötülük eder, başkalarının iyiliklerini anan kimse kendisine iyilik eder.

Bir kimse, bir kimse hakkında iyi söylerse o hayır, o iyilik, kendisinedir, gerçekte kendisini övüyor demektir. Bu, şuna benzer: Birisi, evinin çevresine güller, fesleğenler eker; evinin bahçesini güllük-gülistanlık yapar. Ne vakit bakarsa gül görür, fesleğen görür, boyuna cennettedir. İnsan, insanların hayrını söylemeyi huy edinirse birisinin hakkında hayırlı sözler söylemeye koyulur; o da onun sevgilisi olur; onu andı mı, sevgilisini anmış olur. (...) Fakat birisinin kötülüğünü söylerse onun nefretini kazanır; o adam da onu andı mı, hayâli gözünün önüne geldi mi, yılan, akrep görmüşe, yahut diken, çöplük görmüşe döner. Mademki gece-gündüz, güller, gül bahçeleri, İrem bağları görebilirsin, elindedir bu; peki, ne diye dikenliklerde, yılanların bulunduğu yerlerde gezer-dolaşırsın? Herkesi sev de boyuna güllükte-gülistanlıkta yaşa. Herkesi düşman bilersen düşmanların hayalleri gelir gözünün önüne; gece-gündüz dikenliklerde, yılanların bulunduğu yerlerde gezip dolaşırsın âdeta.²⁸

Kaçınılması Gereken Davranışlar:

Nefsin bir türlü dokunulmasını istemediği, putlaştırdığı arzu ve istekleri vardır. Bunlara boyun eğmek insanı felakete sürükler.

“Putların anası nefsinizin putudur. Çünkü (maddi anlamdaki) o put yılan, (manevî anlamdaki) bu put ejderhadır.”²⁹

“Put kırmak kolay, gayet kolaydır. Fakat nefsi kolay görmek cahilliktir.”³⁰

Bencil duygu ve düşünceler insanı manevî ve ahlâkî olgunluktan uzaklaştırır. Bir damla suda fırtınalar koparan, en küçük meseleleri bile tartışma ve kav-

²⁷ *Mesnevi*, III, 148-49 (. 1826-1830).

²⁸ *Mevlânâ, Fihî Mâ Fih*, (terc: A. Gölpınarlı), İstanbul 1959, 54. bölüm.

²⁹ *Mesnevi*, I, 61, (b. 772).

³⁰ *Mesnevi*, I, 62 (b. 778).

ga konusu yapan, suçu hep başkalarında arayan kimseler kötülüklerden yakasını kurtaramaz.

Ey adam! İnsanlarda gördüğün birçok zulümler, senin huyundur; sen, kendi huyunu onlarda görüyorsun.

Senin varlığın, nifakın, zulmün, gafletin onlara aksetmiştir.

Sen o'sun, sen kendini yaralamaktasın. O anda lânet ipliğini kendine, kendin dokuyorsun!

O kötülüğü sen kendinde açıkça görmüyorsun. Görseñ kendine kendin, candan düşman olurduñ.

Ey ahmak! Kendine saldıran o aslan gibi sen de kendine saldırıyorsun.³¹

İnsan, manevî ve ahlâkî bakımdan gelişmek için nefsinin kötü huylardan temizlemeli, iyi huylarla bezemelidir. Bunu yapabilmek için de nefsanî arzulara esir düşmemek gerekir. Bu konuda Hz. Ali en güzel örneklerden biridir.

Bir savaş esnasında, Hz. Ali düşmanını yere yatırıp öldürmek üzereyken, düşmanı onun yüzüne tükürür. Bunun üzerine Hz. Ali onu öldürmekten vazgeçer ve salıverir. Bu duruma şaşırarak rakibi, niçin kendisini öldürmekten vazgeçtiğini sorar. Hz. Ali de şöyle cevap verir:

“Ben seninle Allah (C.C.) yolunda ve Allah'ın rızasını kazanmak için savaşıyordum ve onun için seni öldürecektim. Sen yüzüme tükürünce kinlendim, sana kızdım; eğer o an öldürseydim sana kızgınlığımdan bunu yapmış olacaktım. Yani seni Allah (C.C.) rızası için değil de kendi nefsim için öldürmüş olacaktım. Bu yüzden seni serbest bıraktım.”

Bunu duyan adam, bu büyük asalet ve incelik karşısında iman ederek müslümanların safına katılır.³²

Hased:

Nefsin pek çok kötü huyu vardır. Bunlardan biri de hasettir. Haset, insanı mutsuz eden sebeplerin başında gelir. Bir kere insanın içine girmeye görsün! İnsana hayatı zehir eder.

(...) Ne kutludur o kişi ki yoldaşı, haset değildir.

Bu beden, haset evi olagelmıştır. (...)

³¹ *Mesnevi*, I, 106 (b. 1319-1324).

³² *Mesnevi*, I, 297 vd. (b. 3721 vd); Mehmet Zeren, *Mesnevi'de Geçen Bütün Hikayeler*, 56-57.

(...) Bizim gibi sen de hasedin başına toprak at!³³

Gurur:

İnsanın kaçınması gereken duygulardan biri de gururdur. Gurur insanın kendisini hak etmediği şeylere lâyık görmesidir. Hak edilmeden kazanılan bilgi, servet, itibar, makam ve mevki insana fayda yerine zarar getirir. Bu nedenle insan hak etmediği şeyler peşinde olmamalıdır.

Akılsız bir tavuk, deveyi evine konuk götürür.

Fakat deve, tavuğun evine ayak atar atmaz ev yıkılır, dam çöker!

(...)

(...) insan, bu haddinden fazla dileyiş yüzünden hem pek zalimdir, hem de pek cahil! (...)

İnsan, canına da zulmeder, nefesine de... (...).³⁴

Şehvet:

İnsanı yoldan çıkaran şeyler içerisinde en kötüsü şehvettir.

(...) Yol âfetleri içinde şehvetten beteri yoktur.

Şehvet yüz binlerce iyi adı kötüye çıkarmıştır. Yüz binlerce akıllı, fikirli adamı şaşkın bir hale getirmiştir.³⁵

Mevki ve Makam:

İnsan için şehvetten daha büyük tehlike ise mevki ve makam sahibi olmak suretiyle gurura kapılmak; her istediğini yapmaya kalkışmaktır. Mevlânâ böyle kimseleri Tanrılık iddiasında bulunan Firavun'a benzetir.

Kazın (Şehvet) hırsı bir kattır. Kibir ve gururun ise tam elli kat. Şehvet hırsı yılandır. Mevkî hırsı ise ejderha.

Kazın hırsı; boğaza, şehvete, aşağı tarafa düşkünlüktür. Fakat yüksek mevkilerde bulunma hırsında, bu aşağı duyguların tam yirmi tanesi toplanmıştır.

Mevki sahibi, Firavun gibi Allah'lıktan dem vurur. Allah ile ortaklık ümidine düşen, nasıl olur da bağışlanır?³⁶

³³ *Mesnevi*, I, 34-35, (b. 431-436).

³⁴ *Mesnevi*, III, 382 (b. 4668-4675).

³⁵ *Mesnevi*, V, 114 (b. 1369-1370).

³⁶ *Mesnevi*, V, 46 (b. 517-519).

Mevlânâ hiçbir kötülüğü insana yakıştıramaz. Bu nedenle bütün kötü duygu, düşünce ve davranışlardan bahsederken en ağır ifadeleri kullanır. İnsanı bunlardan uzak tutmak için yavrusunu ateşten kurtarmaya çalışan anne şefkatiyle yırtınır, didinir.

Öncelikle insandan gurur, kibir, haset, hırs, şehvet, yalan, israf, zulüm gibi kötülükleri uzak tutmaya çalışır. Çünkü kötülüklerin işgal ettiği yere iyilikleri yerleştirebilmek güçtür. Bu kötü özellikler yerine o, alçak gönüllülük, ağırbaşlılık, sabır, edeb, ihsan gibi iyi özellikleri yerleştirmeye; böylece insanı manevî ve ahlâkî bakımdan kemâle erdirmeye çalışır.

Onun insandan beklediği ahlâkî özellikleri, ona atfedilen şu yedi öğütte toplamak mümkündür:

Şefkate, merhamette güneş gibi ol,
 Ayıpları örtmekte gece gibi ol,
 Keremde, cömertlikte akarsu gibi ol,
 Tevazûda, mahviyette toprak gibi ol,
 Hoşgörüde, deniz gibi ol,
 Öfkede, asabiyette ölü gibi ol,
 Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol.

Ahlâk ve Eylem:

Mevlânâ ahlâkî ideallerin bir an önce hayata geçirilmesini ister. Ahlâkın gereği hiç vakit kaybetmeksizin yerine getirilmelidir. Eyleme dönüşmeyen ahlâkî düşünceler, insana yükür. Bir an önce hayata geçirilsinler ki yük olmaktan çıkıp yerlerini yeni ahlâkî ideallere açsınlar.

Görmüyor musun?

Dünyamızı aydınlatan yüce güneş, can saçır, hayat saçır. Her an nurdan boşanır, yine her an nurla doldurulur.

Ey mânâlar âleminin güneşi, sen de canlar saç, şu köhne dünyaya yenilik ver, yenilik göster.³⁷

SONUÇ

Mevlânâ, en güzel surette yaratıldığı düşüncesinden hareketle insana büyük bir saygı ve sevgi duymuş, daima kapısını ve gönlünü açık tutmuştur. Hangi

³⁷ Şefik Can, *Konularına Göre Mesnevi Tercümesi*, I, 154; *Mesnevi*, I, 177-178 (b. 2220-21).

günah ve hataya bulaşmış olursa olsun, insanın bundan yakasını kurtarabileceğine dair ümidini yitirmemiş, iyimser bir ahlâk düşüncesini benimsemiştir. Ancak onun ahlâki zaaflarıyla ilgili gerçekleri de görmezlikten gelmemiş; bunları en ağır ve sert ifadelerle eleştirmekten geri durmamıştır. Bugün ahlâkî sefâhet ve sefâletlerini Mevlânâ'nın engin hoşgörüsünün arkasına saklanarak meşrulaştırmak isteyenler bilmelidir ki Mevlânâ, **“Onlardan da onların dediklerinden de bîzârdır.”**³⁸

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ

Oturum Başkanı

*Doç. Dr. Himmet Konur Bey'e bu dolu tebliğinden dolayı teşekkürlerimi arz etmek istiyorum. Sözü Osman Bilen hocamıza bırakmadan önce, Mevlânâ dostlarından, araştırmacılarından -Himmet bey konuşurken aklıma geldi- benim bir ricam olacak. Doğrusu özellikle genç kuşakların bir Mevlânâ okuma kılavuzuna ihtiyacı var. Nitekim Himmet Bey örneklerini verirken neredeyse her cümlesinin başında affedersiniz tabirini kullanmak durumunda kaldı. Bunu çözebilmek için bu kılavuzu hazırlamamız gerekiyor. Çünkü Mevlânâ kâinatın dilini kullanıyor; sadece insanların aralarında konuştuıkları üç bin beş bin kelimeden ibaret bir dil kullanmıyor. Kâinatın dilini kullanıyor. Hayvanlar âleminin tamamını konuşturuyor bize. Ve onun kâinat tasavvuru aynı zamanda bir ahlâk tasavvurudur. Ahlâk sadece insanlar arasındaki ilişkilerde değil kâinata egemen olan bir öğreti, bütün kâinatın içinde ahlâki bize anlatır. Aklıma çok örnekler geliyor, fakat korsan bir tebliğ olur, diye korkuyorum. Hemen ikinci bir husus da Mevlânâ, bize önerdiği mutluluk ahlâkına -belki bunu Osman Bey de ifade edecektir- özellikle bizim ahlâk geleneğimizde pek çok ahlâk filozofunun üzerinde çokça durduğu mutluluk ahlâkına çok farklı bir boyut getirmiştir. Çünkü mutluluk ahlâkını, insanların gönüllerinde kin, öfke, haset gibi bütün kötülüklerin ortadan kalkmasına bağlar ve insanların mutluluğunun da ancak bu şekilde gerçekleşeceğini ifade eder. Himmet bey daha çok Mevlânâ'da ahlâk ve tasavvuf ilişkisini ele aldı. Doç. Dr. Osman Bilen hocamız da **“Mevlânâ ve Ahlâki Kişilik”** konusunu işleyecek. Ben sözü kendisine bırakıyorum. Buyurun.*

³⁸ Mevlânâ, *Rubâiler*, (çev: M. Nuri Gencosman), 216.